

Criminality of Crimes against Public Ethic and Decency in Cyberspace

Saeed Mardani : Department of Law, Faculty of Law, UAE Branch, Islamic Azad University, Dubai, UAE.
email: mardani_saeed1975@yahoo.com

Mahmood Bavi: Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Islamic Azad University (corresponding author), Ahvaz Branch, Ahvaz, Iran. **email:** mbavi6309@gmail.com

Seyyed Basem Mavalizadeh: Assistant Professor, Department of Public Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Ahvaz Branch, Ahvaz, Iran. **email:** mavalizadeh@yahoo.com

Criminalizing crimes against public ethic and decency in cyberspace, in addition to highlighting the strengths of the case, also puts gaps and weaknesses before the legislature to establish criminal titles, but creating behavioral restrictions through criminalization is contrary to the basic principle. It is freedom and obscenity of actions that should be limited to the most important and vital issues and should not limit the scope of voluntary activities of individuals.

This article, with a descriptive-analytical method, examines the commission of crimes against public ethic and decency, especially pornography and prostitution in cyberspace, and examines social prevention methods and the situation for combating cybercrime in this environment. According to the results, among the social prevention methods against cybercrime, situational-oriented social measures with sub-categories of family-oriented prevention and educational-cyber prevention, and among society-based measures, information, participation and consensus, accountability promotion and culture building were mentioned. Also, among the prevention methods in cyberspace, situational prevention measures with a subset of restrictive measures, surveillance measures, licensing and identification and encryption tools were mentioned, which with the help of these measures, it will be possible to deal with cyber behavioral deviations to a large extent.

Keywords: Ethics, public decency, cyberspace, social prevention, situational prevention.

جرم‌انگاری جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی در فضای سایبری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۵

نوشته

سعید مردانی *

محمود باوی **

سیدباسم موالی زاده ***

چکیده

جرم‌انگاری جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی در فضای سایبری، علاوه بر آنکه نقاط قوت امر را روشن می‌سازد، خلأها و نقاط ضعف را نیز، جهت وضع عناوین مجرمانه، پیش روی قانون‌گذار قرار می‌دهد؛ لکن ایجاد محدودیت‌های رفتاری از طریق جرم‌انگاری، امری مغایر با اصل اولیه آزادی و اباحه اعمال است که باید تنها به موارد مهم و حیاتی بسنده و از تحدید دامنه فعالیت‌های ارادی افراد، خودداری کرد. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی، ضمن بررسی ارتکاب جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی به طور اخص هرزه‌نگاری و قوادی در فضای سایبری، به بررسی روش‌های پیشگیری اجتماعی و وضعی برای مقابله با جرایم سایبری در این محیط می‌پردازد. طبق نتایج از بین روش‌های پیشگیری اجتماعی علیه جرایم سایبری به تدابیر اجتماعی رشدمدار با زیرمجموعه‌های پیشگیری خانواده‌مدار و پیشگیری آموزشی - سایبری و از میان تدابیر جامعه‌مدار به اطلاع‌رسانی، مشارکت و اجماع‌گری، ارتقای پاسخگویی و فرهنگ‌سازی اشاره شد. همچنین از میان روش‌های پیشگیری در فضای مجازی به تدابیر پیشگیری وضعی با زیرمجموعه‌های تدابیر محدودکننده، تدابیر نظارتی، صدور مجوز و ابزارهای ناشناس‌کننده و رمزگذاری اشاره شد که به کمک این تدابیر امکان مقابله با انحرافات رفتاری فضای سایبر تا حد زیادی میسر خواهد بود.

کلیدواژه: اخلاق، عفت عمومی، فضای سایبری، پیشگیری اجتماعی، پیشگیری وضعی.

* دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات mardani_Saeed1975@yahoo.com

** استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی (نویسنده مسئول)، واحد اهواز، اهواز، ایران mbavi6309@gmail.com

*** استادیار گروه حقوق عمومی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اهواز، اهواز، ایران mavallyzadeh@yahoo.com

نحوه استناد به این مقاله: سعید مردانی، محمود باوی و سیدباسم موالی زاده. "جرم‌انگاری جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی در فضای سایبری". رسانه. ۳۴، ۱۳۲ (۱۴۰۲): ۵-۲۵.

مقدمه

فضای مجازی محصول پیشرفت‌های جدیدی است که مجموعه به هم پیوسته‌ای از انسان‌ها را از طریق ابزار ارتباط جمعی، صرف نظر از جغرافیای فیزیکی و فرهنگی، گرد هم آورده و تعامل‌های بین فردی یا گروهی را از طریق تبادل اطلاعات دیجیتالی تسهیل کرده است. لکن همزمان با رشد و توسعه این گستره، شکل جدیدی از جرایم نیز پدیدار شده‌اند. ماهیت این جرایم، جدید و با قالب‌های سنتی جرم متفاوت است، در ضمن بزهکار می‌تواند سن، جنس و هویت خود را پنهان کرده و در زمان و مکان نامشخص با سرعت و سهولت جرم را مرتکب شود. بدین دلیل سیاست‌گذار کیفری، باب تازه‌ای برای بزهکاری‌های مجازی گشود. در جرایم مجازی، جرم علیه اخلاق و عفت عمومی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا وجدان و اخلاق عمومی همواره ارتکاب جرم را عملی غیراخلاقی و ناپسند می‌داند، به گونه‌ای که، این امر یکی از مبانی عمده جرم‌انگاری است.

در این میان برخی جرایم که تحت عنوان «جرایم منافی عفت» یا «جرایم خلاف اخلاق حسنه» شناخته می‌شوند، بیش از جرایم دیگر، وجدان و اخلاق عمومی را جریحه‌دار می‌کنند. از این رو قانون‌گذاران، حقوقدانان و جرم‌شناسان به جهت ابعاد وسیع این جرایم، برای مواجهه با آن، توجه ویژه‌ای به علل و راهکارهای حقوقی و جامعه‌شناختی دارند (حدادزاده نیری، ۱۳۸۸: ۱۱۵). این در حالی است که گسترش کاربرد فضای مجازی، جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی را به شدت گسترش داده است؛ حوزه این جرایم عبارت‌اند از: قوادی، هزینه‌نگاری، تهیه، انتشار و تجارت صور قبیحه، توهین و افترا، نشر اکاذیب رایانه‌ای، و ...

هرچند در قانون جرایم رایانه‌ای، بخشی به جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی اختصاص یافته است، و بر اساس مواد ۷۴۲ و ۷۴۳ ق.م.ا. مورد شناسایی قرار گرفته‌اند، لکن در بحث جرم‌شناسی کنکاش‌های لازمه صورت نگرفته است. شناسایی عوامل بروز این جرایم، حائز اهمیت است و می‌تواند در تدوین راهبردهای پیشگیرانه جرایم، مانند راهبردهای پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی علیه عفت و اخلاق عمومی در فضای مجازی راهگشا باشد.

بدیهی است که در بروز جرایم منافی عفت عوامل خاصی دخالت دارند که از سایر جرایم مجزا و منفک است و شامل عوامل فرهنگی، آسیب‌پذیری قربانیان آن، و ... است که می‌تواند در فضای مجازی به واسطه خصیصه‌های فضای مجازی، آثار مخرب‌تری بر جای گذارند. به همین سبب پرداختن و بررسی جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی در حوزه فضای مجازی دارای شاخصه‌ها و ویژگی‌های قابل تأملی است (صادقی و دیگران، ۱۴۰۰: ۲). این در حالی است که به نظر می‌رسد در قانون جرایم رایانه‌ای، مصادیق جرایم علیه عفت و اخلاق کمتر مورد توجه واقع شده و ضرورت دارد دقت نظر بیشتری در این

خصوص اعمال شود تا خلأ‌های موجود شناسایی شود و قانون‌گذار در صدد رفع آن‌ها برآید (قدسی و مجتهد سلیمانی، ۱۳۸۹: ۲).

مفاهیم فنی و کارکردهای فضای مجازی

«فناوری اطلاعات» یا «فناوری اطلاعات و ارتباطات»^۱ که از دو واژه «اطلاعات» و «فناوری» تشکیل شده و عبارت است از فناوری‌هایی که فرد را در ضبط، ذخیره‌سازی، پردازش، بازایی، انتقال و دریافت اطلاعات در قالب صوت، تصویر، گرافیک، متن، عدد و... با استفاده از ابزار رایانه‌ای و مخابراتی یاری می‌دهند (پورمحمدباقر و پورمحمدباقر، ۱۳۸۷: ۶۷).

وجوه فنی این پدیده نیز شامل دو جنبه سخت‌افزاری و نرم‌افزاری از قبیل انواع رایانه و ملزومات آن، ماهواره، انواع تلفن همراه،... و انواع شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی مجازی، نرم‌افزارهای اینترنتی است که با هدف سرعت‌بخشی به ارتباطات انسانی و تبادل اطلاعات مورد نیاز و ایجاد رفاه و آسایش روزمره زندگی و مفید کردن روند زندگی مورد استفاده هستند. رسانه‌های اجتماعی مجازی، از قبیل فیس‌بوک، یوتیوب، الکسا، اینستاگرام، تلگرام، وایبر و جوه مشترکی دارند که مخاطب‌محور بودن و تولید محتوا در این شبکه‌ها، توسط کاربران از جمله آن است. پدیده فناوری اطلاعات مانند سایر پدیده‌های توسعه‌گری، بلافاصله بعد از ظهور، کارکردهای آشکار و پنهانی را از خود بر جای گذاشت.

فضای مجازی، تبادل اطلاعات و محدودیت‌های ارتباطی را از بین برد و موجب شد تا فعالیت‌های گوناگونی از جمله اقتصاد مجازی، تجارت مجازی، آموزش‌های مجازی و سایر خدمات در این فضا گسترش یابد و تبدلات جدیدی با ماهیت جدید شکل بگیرد. در نتیجه امروزه ما، بر اساس جامعه اطلاعاتی، با سرعت و صف‌ناپذیری در حال توسعه هستیم. از طرفی، کارکردهای پنهان فضای مجازی به طور غیرمستقیم، اثرات منفی و زیانباری را به وجود آورده‌اند. برخی از این کارکردهای منفی پنهان از جمله بزهکاری‌های مجازی مانند پولشویی، هرزه‌نگاری، قوادی، کلاهبرداری، جعل و... هستند. درحقیقت کاربران مجازی هستند که با طریقه و روش استفاده از این پدیده، قادرند تا تعریف مثبت یا منفی از فضای سایبری ارائه دهند.

مصادیق اخلاقی جرایم حوزه سایبری

در حوزه جرایم سایبری علیه اخلاق و عفت عمومی، دو رکن قوادی و هرزه‌نگاری از اهمیت بیشتری برخوردارند و سایر جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی در زیرمجموعه آنان قرار می‌گیرند.

قوادی یا واسطه‌گری جنسی؛ از اصلی‌ترین و مهم‌ترین جرایم جنسی است که با توجه به

1. Information & Communication Technology

ناهنجاری‌های جوامع امروزی، بحران بزرگی را برای دولت‌ها به وجود آورده است. طبق ماده ۲۴۲ ق.م.ا. : "قوادی عبارت از به هم رساندن دو یا چند نفر برای زنا یا لواط است" (زاهدی، ۱۳۹۴: ۵۸-۶۴).

امروزه با وجود فناوری‌های اینترنتی، شکل جدیدی از آن تحت عنوان «قوادی اینترنتی» ظهور یافته است و در مقابل «قوادی سنتی» از پیچیدگی‌های رفتاری فضای مجازی برخوردار است. تارنماها، وبلاگ‌های دوست‌یابی جنسی و شبکه‌های اجتماعی از قبیل فیس‌بوک، توئیتر، اینستاگرام، تلگرام، وایبر، واتس‌آپ، همگی از فضاهاى اینترنتی هستند که بهترین مکان دستیابی دلالان جنسی به طعمه‌های جنسی است و امکان ارتباط بین «خواهنده جنسی» و «دهنده جنسی» را فراهم می‌آورند. وسعت قوادی اینترنتی گاهی بین دو یا چند کشور است و ماهیتی جهانی می‌یابد و گاهی خیل کثیری از کاربران اینترنتی را شامل می‌شود که در جست‌وجوی فحشا در فضای مجازی‌اند. مرز جغرافیایی در قوادی اینترنتی مفهومی نداشته و خواهنده و دهنده جنسی، در دورترین نقاط نیز از فعل قواد آگاه و مطلع‌اند.

در قوادی سنتی، مکان و لوازم قوادی مشخص و هویت آشکار است؛ فاحشه‌خانه‌ها، مکانی برای ارتکاب فعل فحشا است که در اختیار قوادان قرار دارد. در حالی‌که در قوادی اینترنتی، مکان و هویت قواد، ناشناخته و مجهول است. بسط و ترویج بی‌بندوباری‌های اخلاقی و فعالیت‌های مبتذل اقتصادی بر پایه نشر فسادهای جنسی، با استفاده از ابزار تصاویر مستهجن و تبلیغات مغایر با عرف اخلاقی جامعه، و کشش قوای شهوانی به سمت و سوی ردایل اخلاقی از مهم‌ترین آثار مخربی است که قوادی اینترنتی از خود بر جای می‌گذارد.

هرزه‌نگاری؛ معادل فارسی پورنوگرافی و به مفهوم فاحشه و فاحشه‌بازی کردن است (حبیب‌زاده و رحمانیان، ۱۳۹۰: ۹۱). هرزه‌نگاری در حقوق ایران، یکی از جرایم مرتبط با محتوا است که در تقسیم‌بندی حقوق موضوعه، در زمره جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی قرار دارد، لکن در ادبیات حقوقی ایران، اصطلاح هرزه‌نگاری به طور صریح مورد اشاره قرار نگرفته است؛ بلکه در چند متن قانونی تحت عنوان «منافی عفت عمومی»، «جریحه‌دار کردن عفت و اخلاق عمومی»، «مبتذل»، «مستهجن»، مورد اشاره قرار گرفته است.

از آنجا که هر جرمی با «نیت» ارتکاب جرم آغاز می‌شود، پس نشر محتوای جنسی در فضای مجازی با نیت ارتکاب جرم جنسی است که در اینجا، نشر محتوا «ابزار» جرم، جهت اغفال بزه‌دیده محسوب می‌شود، در «مکان جرم» که در اینجا «فضای مجازی» است، جرم جنسی محسوب می‌شود؛ تنها تفاوت در ماهیت فضا است. امروزه سازمان‌ها و اشخاص بزه‌کار با استفاده از ماهیت پنهان فضای مجازی، بهترین ابزار ارتکاب جرم جنسی را در اختیار دارند تا به وسیله نشر محتواهای مستهجن و مبتذل، به اغفال سایرین بپردازند. تحریک

جنسی مشاهده‌کننده محتوا، پی زمینه شکل‌گیری رفتار مجرمانه‌ای است که پس از برانگیختن احساسات جنسی بزه‌دیده، مشاهده شده است.

تهیه، انتشار و تجارت صور قبیحه؛ از زیر مجموعه‌های جرم هرزه‌نگاری است. در تبصره ۱ ماده ۷۴۲ جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی، مبتذل این‌گونه تعریف شده است: "محتویات و آثار مبتذل به آثاری اطلاق می‌گردد که دارای صحنه و صور قبیحه باشد".

صور قبیحه در متون حقوق کیفری تعریف مستقل، روشن و شفافی ندارد و از دیدگاه قانون‌گذار کیفری به تنهایی شناسایی نشده است و فقط در این تبصره مورد اشاره قرار گرفته است. لکن اگر به تبصره ۴ همین ماده قانونی دقت شود، می‌توان دریافت که طی تعریف محتواهای مستهجن، صور قبیحه نیز تعریف شده است. تبصره ۴ ماده ۷۴۲ ق.م.ا.:" محتویات مستهجن به تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیرواقعی اطلاق می‌شود که بیانگر برهنگی کامل زن یا مرد و یا اندام تناسلی یا آمیزش یا عمل جنسی انسان است" (شریفی، ۱۳۹۳؛ کاسب، ۱۳۹۵). از بطن این تعریف می‌توان این‌گونه برداشت کرد که صور قبیحه: «تصویر واقعی یا غیرواقعی اطلاق می‌شود که بیانگر برهنگی کامل زن یا مرد و یا اندام تناسلی یا آمیزش یا عمل جنسی انسان است»؛ لکن نقص این تعریف از سوی قانون‌گذار این‌گونه قابل شناسایی است که گاهی مشاهده می‌شود از تصاویر بدن برهنه کودکان و نوجوانان نیز برای تهیه محتوای مستهجن در فضای مجازی استفاده می‌شود. در نتیجه گنجاندن تعریف استفاده از صور برهنه کودکان و نوجوانان از سوی قانون‌گذار در این ماده، ضروری می‌نماید (چیت‌سازیان و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۸۸).

توهین، افترا و نشر اکاذیب رایانه‌ای؛ یکی دیگر از مصادیق علیه اخلاق و عفت عمومی در فضای مجازی، توهین، افترا و نشر اکاذیب رایانه‌ای است. ریشه آن از «کذب» به مفهوم دروغ و خلاف واقع آمده و در ماده ۶۹۸ ق.م.ا تصریح شده است. این جرم با نشر و پخش کردن، گسترش کلمه، جمله، موضوع و اتفاق غیرواقعی و غیرمعقول در مورد شخص یا اشخاص یا گروهی واقع می‌شود که قصد شایعه‌گر، تخریب، هتک و نابودی شخصیت معنوی آنان است، نشر کذب و دروغ درباره شخصیت معنوی شهروندان یک جامعه مدنی، مذموم دین و شرع در تمام آیین‌های دینی موجود از جمله اسلام، مسیحیت، یهودیت، ... و حتی جامعه سکولار غیردینی است (چیت‌سازیان و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۸۶). تمام وجدان‌های آزاد بشری، با ترور شخصیتی افراد و نابودی حیثیتی آنان مخالف بوده و حقوق بین‌الملل و حقوق مدنی و کیفری ایران نیز، از جمله قوانین مدنی جهانی هستند که برای حفظ و ثبات آرامش و امنیت روانی شهروندان خود تدابیری را در این راستا اتخاذ و قوانینی را وضع کرده‌اند. قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۸۳/۲/۱۵، مقرراتی را جهت حفظ شئون افراد در تعقیب‌های قضایی، پیش‌بینی کرده است.

رایا آزاری؛ این جرایم که در دسته مزاحمت‌های اخلاقی قرار دارند توسط رایانه و در بستر فضای سایبری صورت می‌گیرد. مزاحمت سایبری به هر نوع رفتار عمدی گفته می‌شود که توسط اشخاص یا گروه‌ها از طریق رسانه دیجیتال صورت می‌گیرد و شامل ارتباط خصمانه یا پیام‌های پرخاشگرانه‌ای برای ضربه زدن یا ناراحت کردن دیگران است. این گونه مزاحمت‌ها به منظور آسیب رساندن به قربانی صورت می‌گیرد که شامل ارسال پیام‌های خفت‌آور از طریق موبایل، فرستادن پست‌های الکترونیک تهدیدآمیز و یا محرمانه به همه افرادی است که در لیست مخاطبان قرار دارند. همچنین، راه‌اندازی تارنما یا چت‌روم یا کانال شبکه اجتماعی تحقیرآمیز و دعوت کردن از دیگران برای گذاشتن نظرهای خفت‌آور و صداخلاق‌ی علیه قربانی است (ریسمانچی، ۱۳۹۵: ۸).

کارکرد حقوقی اخلاق

امروزه بحث ارزش‌های اخلاقی به دلیل تحولات توسعه‌گرانه انسان دستخوش تغییرهای بسیاری شده و ضرورت وجود آن بیشتر نمایان شده است. حقوق با هدف حفظ نظم اجتماع تدوین می‌شود. قواعد حقوقی غایت خود را برقراری نظم و عدالت در روابط اجتماعی قرار می‌دهند. هدف و قلمرو قواعد حقوقی ایجاب می‌کند تا به وسیله نظام مدون ضمانت اجرای مادی و اجتماعی را برای آن در نظر بگیرد. در همین راستا، یکی از اهداف عالی اخلاقیات، تنظیم روابط و تعامل‌های اجتماعی است، اما کلیه قلمرو وسیع قواعد اخلاقی تحت لوای الزام‌های قانونی قرار نمی‌گیرند. همچنین ضمانت اجراهای قواعد اخلاقی در شرع اسلام، کیفرشناسی شده، اما کیفرسازی نشده است. به طور نمونه، همواره از عواقب دروغ و غیبت و بهتان و هتک حرمت مؤمنان سخن به میان آمده و عقاب اخروی آن‌گوشزد شده، اما مجازات حدی یا تعزیری برای دروغ، مشخص نشده است؛ مگر در جرم‌انگاری‌هایی که قانون مشخص کرده است. از جمله شهادت دروغ، کتمان حقیقت و یا هتک حرمت و بهتانی که با سند و مدرک اثبات شده و برای بزه‌دیده ضررهای مالی، جانی و شخصیتی داشته باشد، زیرا قانون‌گذار ایران بر اساس فقه اسلامی و معیارهای اخلاقی دین مبین اسلام با جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی برخورد قاطعانه دارد (بیابانی، ۱۳۹۲: ۳۹ - ۴۰).

نقش بزهکار در جرایم سایبری علیه اخلاق و عفت عمومی

در این زمینه نظریه‌های مختلفی ارائه شده است:

نظریه فشار اجتماعی

بر اساس این دیدگاه، افراد طبقات پایین‌تر بیشتر احتمال دارد که درگیر کجروی شوند، زیرا

جامعه آنها را به داشتن هدف کسب موفقیت‌های بزرگ ترغیب می‌کند، اما ابزار رسیدن به آن اهداف را در اختیار آنها قرار نمی‌دهد (صفری شالی و هزارجریبی، ۱۳۸۸: ۴۷). زمانی که آرزوهای افراد طبقه فرودست برای کسب منزلت در محیط مربوط به طبقات متوسط از میان می‌رود، جوانان طبقات پایین تشویق می‌شوند که منزلت را با شرکت در خلافکاری میان خود جست‌وجو کنند. البته هیچ صحتی بر این ادعا وجود ندارد که افراد طبقات فرودست یا متوسط نسبت به افراد طبقات بالادست جامعه از حیث امکانات و ابزار و رفاه اجتماعی، بیشتر مستعد ارتکاب جرم باشند، زیرا ممکن است عواملی دیگری نظیر فرهنگ، اعتقاد، و تعلیم و تربیت صحیح از سوی خانواده و سازمان مدرسه، اهرم کنترل درونی را در آنان فعال کرده باشد که مانع از گرایش به بزهکاری آنان شود، هرچند عامل اقتصادی فشار مضاعفی را بر آنان وارد کند. صاحب‌نظران این نظریه، نقش ارزشمندی در جایگزین کردن توضیحات جامعه‌شناختی به جای توضیحات روان‌شناختی برای بزهکاری دارند.

ضعف یا فقدان کنترل اجتماعی

از دیدگاه سلیمی و داوری (۱۳۸۰: ۵۸۱)، قواعد مرتبط با جرایم سنتی یا عموماً ریشه در فرهنگ اخلاق جامعه داشته و یا گاهی در طی زمان بخشی از فرهنگ جامعه شده‌اند. بنابراین، ارتکاب بزه علاوه بر نقض قوانین رسمی کشور، تعرض به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی نیز محسوب می‌شوند. این هنجارها دو گونه کارکرد دارند. از یک سو با درونی شدن ارزش‌های اجتماعی، فرد هنگام مواجهه با بزه نوعی فشار درونی احساس می‌کند. این مکانیسم «خودکنترلی» عملی برای پیشگیری از جرم محسوب می‌شود. از سوی دیگر نگرانی از ننگ و رسوایی حاصله از دستگیری، محکومیت و مجازات، بزهکار بالقوه را بسیار آزار می‌دهد. یعنی افراد زیادی به این علت بزهکار نیستند که با باورهای درونی آن‌ها را کنترل می‌کند و یا نگرانی از قضاوت بد دیگران مانع از تخلف و قانون‌شکنی می‌شود.

این شرایط در مورد بسیاری از رفتارها در فضای سایبر به گونه دیگری است. برخی از رفتارهای آسیب‌رسان در این حوزه هنوز جرم‌انگاری نشده‌اند. برخی به علت فقدان سابقه لازم در فرهنگ اجتماعی رسوخ نکرده و ارتکاب این رفتارها موجب برانگیختگی افکار عمومی نمی‌شود. به طور مثال، ورود به حوزه حریم خصوصی افراد شاخص در اجتماع از قبیل چهره‌های هنری و دسترسی غیرمجاز به اخبار خصوصی آنان و نشر در فضای مجازی برای خوانندگان این نوع اخبار، آن‌گونه که باید بار ارزشی نیافته است. بنابراین مکانیسم خودکنترلی در اینجا فاقد کارکرد لازم در این حوزه است. از سوی دیگر غیبت بزهکار در صحنه جرم، عدم مشاهده دیگران، پایین بودن احتمال دستگیری و مجازات، از کارآیی مکانیسم فشار و کنترل اجتماعی می‌کاهد. علاوه بر این از نگاه جامعه‌شناسی کیفی، فقدان بار ضدازدگی یک

رفتار انحرافی مانع جدی بر سر راه وضع مجازات‌های شدیدتر خواهد بود. یعنی شرایط فرهنگی، درون‌مایه لازم را برای تجویز مجازات‌های شدید نخواهد داشت (جوان جعفری، ۱۳۸۹: ۱۸۲). در چنین شرایطی مجازات‌ها از نگاه بزهکار، جامعه، قانون‌گذار و دستگاه عدالت کیفری، نامتناسب و غیر عادلانه خواهد بود.

نظریه فنون ختنی‌سازی

در این نظریه، بزهکار فردی از افراد جامعه بوده و تفاوت چندانی با سایرین ندارد و مانند افراد دیگر جامعه برای ارزش‌های اجتماعی احترام قائل است، لکن تمایل وی به نقض ارزش‌ها بیش از دیگران است. به این ترتیب مهم‌ترین اقدام، آزاد شدن از اشکال متعارف کنترل اجتماعی است که به فرد امکان رانش به سوی بزهکاری را می‌دهد. در طی این مرحله فرد باید دستورات این نظام هنجاری را به گونه‌ای برای خود تفسیر کند که ضمن قبول و پذیرش آن‌ها بتواند این دستورات را نادیده گرفته و نقض کند، بنابراین بزهکار نسبت به جامعه مطیع قانون، مخالفت اساسی از خود نشان نمی‌دهد، بلکه در نظر خود چیزی شبیه به یک تخلف قابل بخشش مرتکب می‌شود (سلیمی قلعه‌ئی، ۱۳۹۳). افراد بالغ‌گه‌به‌گاه نقش‌های بزهکاری را بر عهده می‌گیرند، اما به یک فرد قانون‌شکن تبدیل نمی‌شوند (مارش و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۹۴).

در این نظریه، چند شیوه اصلی یعنی انکار آسیب‌رسانی، انکار بزه‌دهیده، انکار مسئولیت، محکوم کردن محکوم‌کنندگان و توسل به سطح بالاتری از وفاداری برای ختنی ساختن وجدان درونی و نادیده گرفتن هنجارها وجود دارد که هر یک از این شیوه‌ها مجرم را یاری می‌دهد تا هر چه بهتر از ملامت وجدان گریز یابد. در سه طریق نخست، بزهکار یا وجود خسارت یا وجود بزه‌دهیده یا استناد خسارت به رفتار خود را منکر می‌شود. در مورد چهارم با توسل به فرافکنی، همه کسانی را که ممکن است او را ملامت کنند، محکوم می‌کند و در آخرین شیوه، برای تسکین و تسلاهی وجدان خود، آرمان‌ها و ارزش‌های گروهی را که خود را متعلق به آن می‌داند، پیش می‌کشد (حاجی‌ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸: ۴۸).

نظریه خودکنترلی

بر اساس این دیدگاه، تمام انواع جرم را می‌توان با خودکنترلی پایین به همراه وجود فرصت‌ها تبیین کرد. خودکنترلی عامل درونی نسبت به فرد پنداشته می‌شود. چندین عنصر در خودکنترلی دخیل هستند که در رفتار بزهکارانه اثرپذیرند. از دیدگاه آنان نخستین عنصر بیان می‌کند، رفتار بزهکارانه حس خوشایندی ایجاد می‌کند. فردی که دارای خودکنترلی درونی ضعیفی است، نمی‌تواند آن حس خوشایند را نادیده بگیرد. در نتیجه فعالیت‌هایی را انجام می‌دهد که به راحتی و بدون زحمت، برای او رضایت لحظه‌ای ایجاد می‌کند، حتی اگر این فعالیت در نهایت منجر

به ضرر و زیان و آسیب درازمدت برای او شود (علیوردی‌نیا، ۱۳۹۳: ۴۱). این عنصر با جرایم سایبری مطابقت می‌کند، زیرا با توجه به خصیصه‌های ماهیتی فضای مجازی، میدان بازی برای تنوع‌طلبی رفتاری برای این دسته از بزهکاران وجود دارد که بدون نگرانی از هویدا شدن، مرتکب جرم می‌شوند.

دومین عنصر رفتار بزهکارانه، هیجان‌انگیز بودن نتیجه است؛ در نتیجه فردی که خودکنترلی درونی ضعیفی دارد، هیجان ناشی از رفتار پرخطر را دوست دارد و این‌گونه ضعف درونی خود را ارضا می‌کند. این عنصر با جرایم سایبری مطابقت می‌کند، هیجان ناشی از ناشناختگی در فضای مجازی، سرعت لازم، کثرت جامعه هدف، راه‌های گریز فراوان، و ... فضایی مملو از هیجان برای بزهکار به وجود می‌آورد که تمایل او را به ارتکاب جرم دوچندان می‌کند. همچنین افرادی که در فضای حقیقی هویت کم‌اعتباری در جامعه دارند و توان مانور چندانی ندارند، فضای مجازی را بستر آزادی برای تخلیه ضعف‌های خود می‌یابند.

سومین عنصر رفتار بزهکارانه، سود و منفعت سریع است. این عنصر با جرایم سایبری مطابقت می‌کند، زیرا به طور مثال، با در خانه نشستن و با فشردن چند کلید رایانه، می‌توان به سرعت مبلغ هنگفتی پول را از حساب بانکی کسی برداشت (سرقت) کند و با کمترین زحمت، بیشترین سود را ببرد.

چهارمین عنصر انجام بزه، اینکه نیازمند توانایی و مهارت چندانی نیست، در نتیجه بدون نیاز به نقشه قبلی و کسب مهارت فنی خاصی، می‌توان مرتکب بزه شد. در رابطه با جرایم سایبری این عنصر کمی بعید به نظر می‌آید، زیرا بزهکاران فضای مجازی، لازم است حداقل‌ترین مهارت‌های رایانه‌ای را بلد بوده و هرچه میزان اطلاعات و آگاهی آنها از محیط فضای مجازی و نرم‌افزارهای تابعه بیشتر باشد، در ارتکاب بزه خود موفق‌تر خواهند بود (جیشنکار، ۲۰۱۱: ۳۴). با این تفصیل، سطح پایین میزان خودکنترلی در افراد، تمایل آنان را به ارتکاب جرم بیشتر کرده و کجروی‌های سایبری را به وجود می‌آورد.

نظریه سبک زندگی

این نظریه در بحث بزه‌دیدگی سایبری، از سوی دو جامعه‌شناس آمریکایی، گاتفردسون و هیندلانگ، برای پاسخگویی به نرخ رشد جرایم در آمریکا طی سال‌های ۱۹۴۷-۱۹۷۴م ارائه شد. این نظریه تبیین می‌کند که سبک‌های متفاوت زندگی افراد تا چه میزان آنها را به بزه‌دیدگی نزدیک یا از آن دور می‌سازد. برخی سبک‌های زندگی پرمخاطره، افراد را در تماس بیشتر با بزهکاران قرار می‌دهد و بزهکاران را به ارتکاب جرم علیه افراد ترغیب می‌کند. هیندلانگ در این نظریه تبیین می‌کند که چگونه قربانی جرم بر فرایند بزه تأثیر می‌گذارد. مطابق با مبانی این

نظریه، جرم رخدادی تصادفی نیست، بلکه بیشتر نتیجه رفتارها و تعامل‌های بزه‌دیده بالقوه است که تا حد قابل توجهی قابل پیش‌بینی و پیشگیری است. سبک‌های متفاوت زندگی تحت تأثیر سه عنصر اصلی: «فشار اجتماع بر فرد»، «تعامل‌های اجتماعی فرد» و «انتخاب‌های افراد» قرار دارند (هیندلانگ^۱ و دیگران، ۱۹۷۸: ۲۴۰).

فشار اجتماع بر فرد، عنصر مقدماتی در این نظریه است. افراد جامعه بر اساس انتظارات اجتماع، روش اداره زندگی خود را انتخاب کرده و کم‌وبیش به سمت آنچه که اجتماع از آنها می‌خواهد، هدایت می‌کنند. توجه به خواست دیگران، منشأ اثر در سبک زندگی افراد و متعاقب آن میزان بزه‌دیدگی می‌شود. دومین عنصر تعیین‌کننده یعنی تأثیرگذاری انتخاب افراد بر میزان بزه‌دیدگی با فعالیت‌هایی که یک شخص به عنوان سبک زندگی خود انتخاب می‌کند، در واقع سطح آشکارسازی خود را در برابر موقعیت‌ها و تعامل‌ها تعیین می‌کند. سومین عنصر این نظریه این‌گونه است که هر چه بزه‌دیدگان به بزه‌کاران نزدیک‌تر باشند و تعامل بیشتری با هم برقرار سازند، بر امکان بزه‌دیدگی افزوده خواهد شد (کندی و تیتان^۲، ۲۰۰۲: ۲۷۵). طبق دیدگاه‌های این نظریه سه رکن اساسی وجود دارد:

الف. مجرم برانگیخته شده و انگیزه کافی را برای ارتکاب جرم پیدا می‌کند؛

ب. هدف مناسب را که دارای ارزش، دسترسی آسان، دید و سکون کافی است تعیین می‌کند؛

ج. فقدان حمایت قدرتمند.

طی پژوهشی با طرح پرسشی از نوجوانان که «در انتخاب عکس پروفایل، نوع و محتوای کامنت‌ها، استیکرها، ویدیوهای مجازی و عکس‌های به اشتراک گذاشته شده، به سلیقه و خواست چه کسانی توجه کردند؟» مشخص شد که معادل ۶۰ درصد از نوجوانان به درخواست و انتظار دوستان غیر مجازی خود توجه داشته‌اند و تحت تأثیر نظر آنان بودند. معادل ۳۰ درصد نظرهای خانواده و معادل ۱۰ درصد نظر سایر دوستان را در دنیای واقعی مد نظر داشته‌اند. این امر مؤید این حقیقت است که تأثیر فشار اجتماع به طور خواسته یا ناخواسته بر سبک زندگی و به تبع آن بزه‌دیدگی افراد اثرگذار است (حاجی ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸: ۴۹).

فقر فرهنگی و کنشگران اجتماعی

بحث «فقر فرهنگی» بر پایه تھی بودن از الگو و مدل رفتاری کنشگران اجتماعی در پدیده‌ها، مورد بررسی است. با ظهور هر پدیده توسعه، فرهنگ آن نیز در جوامع پدید می‌آید و کنشگران اجتماعی با الگوبرداری از الگوی اولیه، به هماهنگ‌سازی خود با تغییر به وجود آمده می‌پردازند.

1. Hindelang
2. Kennedy & Titan

بر اساس تعريف يونسكو (۱۹۹۷)^۱، هر فرهنگي درون خود، سازوکارهاي مختلفی دارد که تغيير را در جهت خاصي تسهيل مي کند يا در مقابل آن موانعي به وجود مي آورد. حال اگر تغيير و ترکيب الگوي فرهنگي به نحوي باشد که کنشگران جوامع را تحت پوشش خود، پويا و متناسب بهبودخواهي، آرمان طلبی، ارزش پذير اخلاق عمومي پديده غالب بار آورد، مي تواند تسهيل کننده برون رفت از نقص فرهنگي متأخر و درون رفت فرهنگ پديده نوين اجتماعي باشد، در غير اين صورت، پديده در جامعه با گسترش سريعي به بسط فرهنگي متنوع عاري از ثبات فرهنگي و الگوبرداري رفتاري منجر خواهد شد. اين امر، باعث خطر ظهور ناهنجاري هاي رفتار اجتماعي، در کنشگران اجتماعي مي شود.

گسترش پديده فرهنگي عاري از ثبات فرهنگي در جامعه، خطر آشکار و قابل مشاهده اي براي کنشگران نيست و بيشتر وقت ها آن ها ناخواسته و بدون اطلاع، به تبعيت از الگوهائي مي پردازند که هيچ سنخيتي با آداب و سنن و باورهاي اجتماعي آنان ندارد و عملکرد ناهنجاري براي آنان به ارمغان مي آورد. عدم آگاهي آنان در اين مورد، به بحث تنوع «الگوهاي فرهنگي» بازمي گردد. بنابر تعريف يونسكو، در يك طرف الگوهائي قرار دارند که به آساني قابل مشاهده و تعميم اند، مانند غذا خوردن، لباس پوشيدن، خانه ساختن، آداب و رسوم، مراسم، اعياد و ... و در طرف ديگر، الگوهائي قرار دارند که به آساني قابل مشاهده نيستند. اين الگوها را «الگوهاي خاموش» مي نامند که درک آن حتي براي انسان شناس و جامعه شناس با دشواري هاي زيادي همراه است.

اين الگوهاي فرهنگي خاموش که در رفتار و تفکر افراد پنهان اند، داراي کارکردهاي پنهاني هستند که افراد تأثير اين الگوها را بر زندگي شان تشخيص نمي دهند و در نتيجه با آن خو مي گيرند و هرگز زير سؤال برده نمي شوند. ادامه الگوهاي فرهنگي خاموش در طول زمان باعث مي شود هيچ گونه بهبود اجتماعي صورت نگرفته و کنشگران اجتماعي به عاقبت رفتارشان آگاهي نداشته باشند (بساطيان، ۱۳۹۰: ۱۰). ادامه چنين عملکردي، منجر به تثبيت وضع موجود فرد يا جامعه شده و شرايط ناهنجاري را ثبات مي بخشد. اينجاست که پديده نوظهور فضاي مجازي در بحث فرهنگ، کارکردي نابهنجار مي يابد و توانايي ارزش آفريني و اخلاق مداري خود را از دست مي دهد.

تدابير پيشگيري اجتماعي

امروزه نسل کودک و نوجوان نسبت به نسل هاي گذشته با فضاي مجازي ارتباط بهتري برقرار کرده است. اين افراد با اين فضا پرورش يافته و از همان ابتدا هر چه در اطراف خود مشاهده کرده اند، اثری از فضاي سايبيري داشته است و در راستاي آن از خطرات اين محيط مانند اقدام

۱. مرکز مدارک علمي وابسته به مؤسسه تحقيقات و برنامه ريزي آموزشي. WWW.Portal.Nlai.Ir

علیه امنیت کشور، علیه نظام و مذهب دور نبوده‌اند. لذا باید اینان را از خطرها و آسیب‌های گسترده این محیط آگاه کرد.

در این رابطه پیشگیری رشدمدار تنها نمونه پیشگیری اجتماعی است که به شکل تخصصی در پی جلوگیری از انحراف کودکان و نوجوانان است. پیشگیری رشدمدار در پی ارتقای توانایی اجتماعی کودکان و نوجوانان است که در آنان ریسک گرایش به دنیای بزهکاری و بزه‌دیدگی بالاست. این نوع پیشگیری بر این تفکر استوار است که رفتار و آداب اکتسابی دوران رشد، زمینه‌ساز عمل مجرمانه است. در این روش توانایی شناخت و تمیز کودک و نوجوان ارتقا یافته و مهارت‌های زندگی اجتماعی به آنان آموزش داده می‌شود تا در زمان رویارویی با معضل‌های خاص جرایمی که علیه امنیت جامعه است، عکس‌العمل منطقی نشان دهند (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۲۳۰-۳۱).

از انواع برنامه‌های پیشگیری رشدمدار می‌توان به برنامه‌های پیشگیری خانواده‌مدار اشاره کرد که به ارتقای توانایی کنشگران اجتماعی و توجه به جایگاه خانواده مربوط است (محمد نسل، ۱۳۹۳: ۱۶۵). این برنامه‌ها عوامل خطر بزهکاری و انحراف آینده کودک و نوجوان را که با خانواده همخوانی دارد هدف قرار می‌دهد. یافته‌های ناشی از پیشگیری خانواده‌مدار جهت پیشگیری از رفتارهای منحرفانه از طریق بهبود رشد فکری، عاطفی و آموزشی طرح‌ریزی شده‌اند. از جمله موضوع‌های زیربنای این برنامه‌ها می‌توان به طریقه آموزش کودک و نوجوان در انتخاب منطقی گزینه‌ها، نحوه انجام فعالیت‌های برخط، واکنش به پیام‌های تبلیغاتی و تصاویر نامناسب که امنیت جامعه را هدف قرار می‌دهند، اشاره کرد.

برنامه دیگر پیشگیری رشدمدار تدابیر آموزشی - سایبری است، اقدام‌هایی که نسبت به کودکان و نوجوانان به کار می‌رود تا آنها درک مناسبی از تهدیدهای سایبری داشته باشند و هنجارهای اخلاقی در آنها درونی شده و در برابر این آسیب‌ها ایمن شوند (بهره‌مند و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۵۰-۵۲). این اقدام‌ها هوشیاری آنان و اخلاق سایبریشان را افزایش می‌دهد و نیز رفتارهای آنان را حسابگرانه می‌کند. نوظهور بودن جرایم سایبری، کثرت بزه‌دیدگان در فضای سایبری و عدم درک دقیق آثار تهدیدهای سایبری ضرورت تکیه بر تدابیر آموزشی را موجه می‌کند.

دومین دسته پیشگیری اجتماعی، پیشگیری جامعه‌مدار است. این روش پیشگیری به معنای اتخاذ تدابیر همگانی و عمومی برای ایجاد محیطی است که این جرایم در آن رخ ندهند یا احتمال رخ دادن آنها کاهش یابد. این روش به دنبال مداخله در فضای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است که درباره همه افراد جامعه مشترک است. این روش بر اساس رویکرد عوامل بزهکاری و بزه‌دیدگی و ساماندهی برنامه‌ها جهت مقابله با آن و تغییر شرایط اقتصادی و اجتماعی نامناسبی است که فرد در آن زندگی می‌کند (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۲۳۱-۳۲). قابل ذکر است که در پیشگیری جامعه‌مدار، بار اصلی پیشگیری اجتماعی بر دوش دولت است که از یک سو باید ساختار خویش

را اصلاح کند و سوی دیگر شهروندان را از جرایم و تهدیدهای سایبری آگاه کند. از جمله برنامه‌های جامعه‌مدار می‌توان به تنظیم کدهای رفتاری، اطلاع‌رسانی، مشارکت و اجماع‌گری، ارتقای پاسخگویی و فرهنگ‌سازی اشاره کرد. با احتساب راهبرد اجتماعی و با توجه به نظریه‌های ضعف و فقدان کنترل اجتماعی، خودکنترلی و فشار اجتماعی این راهبرد در رابطه با پیشگیری از جرم علیه اخلاق و عفت عمومی در فضای سایبری کارا به نظر می‌رسد.

تدابیر پیشگیری وضعی

از آنجا که فضای مجازی، وضعیت جدیدی از محیط‌های جرم‌زا تعریف شده است، راهبردهای مورد نیاز که ناظر بر فرصت‌های جرم‌خیزند، به منظور جاذبه‌زدایی، افزایش خطر ارتکاب بزه و دشوارسازی ارتکاب جرم هستند. رویکرد پیشگیری وضعی یا موقعیت‌مدار، رویکرد به نسبت جدیدی است که در آن تدابیری اتخاذ می‌شود تا بر موقعیت‌های محیطی و زمینه‌ساز جرم (وضعیت پیش‌جنایی محیطی) تأثیر بگذارد. این رویکرد سعی می‌کند قصد و اراده مجرم را بدون اثر کند. از جمله راه‌های پیشگیری وضعی از جرایم سایبری شامل تدابیر محدودکننده این جرایم است که در این حالت سعی می‌شود با نصب سیستم‌ها یا برنامه‌های خاص روی گره‌های دسترسی به شبکه، یعنی رایانه‌های شخصی، مسیریاب‌ها، سیستم‌های ارائه‌دهندگان خدمات شبکه‌ای و از همه مهم‌تر ایجادکنندگان نقطه تماس بین‌المللی، از ورود یا ارسال برخی داده‌های غیرمجاز یا غیرقانونی جلوگیری شود (جلالی‌فراهانی، ۱۳۸۴: ۱۴۳؛ حیدری‌نژاد، ۱۳۹۷: ۳۳؛ شیخی، ۱۳۹۰).

تدابیر دوم شامل اقدام‌های نظارتی است، که به دو شکل فنی و انسانی قابل اجرا است. در حالت فنی، ابزارها یا برنامه‌هایی روی سیستم نصب می‌شوند و کلیه فعالیت‌های شبکه‌ای اشخاص، حتی ضرباتی که بر روی صفحه کلیدشان زده‌اند یا نقاطی را که به وسیله ماوس روی آن‌ها کلیک کرده‌اند ضبط می‌کنند. سپس مأمور مورد نظر می‌تواند با بررسی این سوابق، موارد غیرقانونی را تحت پیگرد قرار دهد.

تدابیر سوم شامل صدور مجوز است که تلاش می‌شود بر اساس معیارهای خاصی، از ورود اشخاص ناشناس یا فاقد اعتبار جلوگیری شود. نمونه ساده این اقدام، به کارگیری گذرواژه است که در گذشته و اکنون جایگاه خود را حفظ کرده است. به این ترتیب، تنها کسانی حق بهره‌برداری از یک سیستم یا تارنما را خواهند داشت که پس از طی مراحل شناسایی و کسب اعتبار لازم، گذرواژه مربوط را دریافت کنند (آقایی‌نژاد، ۱۳۹۰؛ قلاتی، ۱۳۸۹؛ اکرمی و اکرمی، ۱۳۹۵: ۵-۶).
تدابیر چهارم شامل ابزارهای ناشناس‌کننده و رمزگذاری است. این ابزارها ماهیت اصلی

1. Nodes
2. Routers

یک مفهوم را پنهان یا غیر قابل درک می‌کنند تا غیر قابل شناسایی شود. ناشناس‌کننده‌ها هویت شخص را در فضای سایبر پنهان می‌کنند و از این طریق به آنها امکان می‌دهند تا با ایجاد حریم بیشتر به فعالیت شبکه‌ای بپردازند. این اقدام به‌ویژه برای زنان و کودکان یا به طور کلی اشخاصی که به هر دلیل آسیب‌پذیرند سودمند است، زیرا بی‌آنکه فرصت شناسایی خود را به مجرمان سایبر بدهند، می‌توانند به فعالیت‌های شبکه‌ای بپردازند (جلالی فراهانی، ۱۳۸۴: ۱۴۳؛ ۱۴۴-۴۶؛ حیدری‌نژاد، ۱۳۹۷: ۳۴-۳۶؛ انصاری، ۱۳۹۸؛ میرخلیلی، ۱۳۸۵).

با احتساب این راهبرد و با توجه به نظریه‌های «سبک زندگی» و بنابر نظریه «فنون خشتی‌سازی» در رابطه با کنترل بزهکار، می‌توان گفت که پیشگیری وضعی، رویکرد مؤثر و کارآمدی در رابطه با پیشگیری از جرم علیه اخلاق و عفت عمومی در فضای سایبری به نظر می‌رسد، زیرا در این جرایم، به جهت تبعات بسیار منفی، نگرانی و احساس ناامنی که در بزه‌دیدگان بالقوه آن و به‌خصوص در زنان و نوجوانان مشهود است، می‌توان به شکل بیشتر و بهتری از بزه‌دیده احتمالی کمک گرفت و افراد جامعه نقش فعال‌تری را در این زمینه ایفا کنند (حسن‌بیگی، ۱۳۹۴: ۶۶؛ ریسمانچی، ۱۳۹۵: ۹۷).

نتیجه‌گیری

با توجه به شرایط کنونی گستره ارتباطات جوامع جهانی و نیاز مبرم به استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی، امکان فیلترینگ و ممانعت استفاده از فضای مجازی وجود ندارد. بنا بر نظر محققان امر، استفاده از تبادل اطلاعات و ایجاد ارتباط توسط شبکه‌های اجتماعی امری لازم و ضروری است. جرم‌انگاری‌های قانونی سیاست‌گذار کفیری در راستای پیشگیری از جرایم این فضا، نیازمند شناسایی ماهیت و خصوصیت فضای مجازی و کاربران آن است تا بتوان با استفاده از ابزار قانون و راهکارهای جامعه‌شناختی، قبل از وقوع جرم از بروز آن ممانعت به عمل آورد. تدابیر پیشگیری اجتماعی یکی از راهکارهای مفید و ضروری است که با کمک گرفتن از ظرفیت کاربران مانع تحقق جرایم سایبری می‌شود. در این راستا پیشگیری رشدمدار نمونه‌ای از روش‌های پیشگیری شناسایی شد که به شکل تخصصی در پی جلوگیری از انحراف کودکان و نوجوانان است. این راهبرد در پی ارتقای توانایی اجتماعی کودکان و نوجوانان عمل می‌کند که در آنان، ریسک‌گریز به‌دنیای بزهکاری و بزه‌دیدگی بالاست. از جمله انواع برنامه‌های پیشگیری رشدمدار برنامه‌های پیشگیری خانواده‌مدار است که به بهبود کنشگران اجتماعی و توجه به جایگاه خانواده مربوط است و همچنین جهت پیشگیری از رفتارهای منحرفانه از طریق بهبود رشد فکری، عاطفی و آموزشی طراحی شده‌اند.

برنامه مرتب دوم در روش پیشگیری رشدمدار تدابیر آموزشی - سایبری بود. این تدابیر جهت بهبود درک کودکان و نوجوانان از تهدیدهای سایبری است؛ البته زمانی می‌توان ادعا

کرد این اقدام‌ها با موفقیت انجام گرفته که کودکان و نوجوانان را همانند دنیای واقعی نسبت به مخاطبان خود هوشیار کنند و اخلاق سایبری‌شان را ارتقا دهند و رفتارهای آنان را نسبت به تهدیدهای سایبری حسابگرانه‌تر کنند.

دسته دوم پیشگیری اجتماعی، پیشگیری جامعه‌مدار شناسایی شد. در این روش پیشگیری تدابیر همگانی و عمومی برای ایجاد محیطی امن باید اتخاذ شود که این جرایم در آن رخ ندهند یا احتمال رخ دادن آن کاهش یابد. در این روش بار اصلی پیشگیری اجتماعی روی دولت‌ها است که از یک طرف باید ساختار خود را اصلاح و از طرف دیگر شهروندان را از جرایم و تهدیدات سایبری آگاه کنند. از جمله برنامه‌های جامعه‌مدار که می‌تواند در این مسئله دولت را یاری رساند، تنظیم کدهای رفتاری، اطلاع‌رسانی، مشارکت و اجماع‌گری، ارتقای پاسخگویی و فرهنگ‌سازی است.

راهکار مفید دوم جهت مقابله با جرایم سایبری پیشگیری وضعی مؤثر شناخته شد. این روش شامل تدابیر محدودکننده، تدابیر نظارتی، صدور مجوز و ابزارهای ناشناس‌کننده و رمزگذاری است. این روش با به کارگیری این تدابیر موجب کاهش و حذف موقعیت‌ها و فرصت‌های ارتکاب جرم در فضای سایبری می‌شود.

درنهایت می‌توان بیان کرد که پذیرش پدیده فضای سایبری به عنوان یک ضرورت انکارناپذیر و شناسایی آسیب‌ها و مضرات فضای سایبری به طور کامل، توسط مسئولان ذی‌ربط موجب خواهد شد تا با اشراف کامل، دقت نظر بالا و نگاهی جامع‌تر، به تدوین، برنامه‌ریزی، طراحی، اجرای راهبردهای اجتماعی و وضعی مورد لزوم برای صیانت از حریم افراد در فضای سایبر اقدام کرد. نباید فراموش کرد که فضای مجازی به بخش تفکیک‌ناپذیری از زندگی انسان‌ها تبدیل شده و با سرعت، تمام شئون و عرصه‌های زیستی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده است. از این رو ماهیت‌شناسی این فضا و تشخیص شرایط تبدیل شدن به بازیگری توانمند در این عرصه، نخستین گام جهت کنترل اجتماعی صحیح و قانونی است و هرگونه بی‌توجهی و غفلت نسبت به این پدیده، صدمه‌ها و آسیب‌های جبران‌ناپذیری را متوجه جامعه خواهد کرد.

منابع

- ابراهیمی، شهرام. ۱۳۹۱. جرم‌شناسی پیشگیری. جلد اول. تهران: نشر میزان.
- اکرمی، سام، و سعیده اکرمی. "پیشگیری غیر کیفری در جرایم اینترنتی". *مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*. ۴، ۲ (۱۳۹۵): ۲۱۹ - ۲۳۰.
- انصاری، جلال. ۱۳۹۸. سیاست جنایی ایران و آمریکا در قبال جرائم کلاهبرداری و سرقت سایبری. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساوه.
- آقای‌نژاد، حمید. ۱۳۹۰. سازوکارهای پیشگیری از فساد اداری در پرتو حکمرانی مطلوب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نراق.
- بساطیان سیدمحمد. "بررسی الگوی خاموش فرهنگ فقر و عوامل مرتبط با آن" (مطالعه موردی: شهرستان دلفان استان لرستان). *مسائل اجتماعی ایران*. ۲۰۲ (۱۳۹۰): ۷ - ۳۲.
- بهره‌مند، حمید، حسین کوره‌پز و احسان محمدسلیمی. "راهبردهای وضعی پیشگیری از جرایم سایبری". *آموزه‌های حقوق کیفری*. دوره جدید، (۱۳۹۳): ۱۷۶ - ۱۴۷.
- بیابانی، غلامحسین. "نقش رسانه در پیشگیری از جرم". *رسانه*. ۳، ۲۴ (۱۳۹۲): ۳۳ - ۴۲.
- بیگی، جمال. "راهبردهای پیشگیری از نقض حقوق شهروندان در فضای مجازی". *علم و وکالت*. ۱، ۱ (۱۳۹۷): ۳۹ - ۵۸.
- پورمحمدباقر، لطیفه، و الهه پورمحمدباقر. "نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش مراکز دانشگاهی". *فناوری و آموزش*. ۲، ۴ (۱۳۸۷): ۶۷ - ۷۵.
- جلالی‌فراهانی، امیرحسین. "پیشگیری وضعی از جرائم سایبر در پرتو موازین حقوق بشر". *حقوق اسلامی*. ۲، ۶ (۱۳۸۴): ۱۳۳ - ۱۶۲.
- جوان جعفری، عبدالرضا. "جرایم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی بخش جرایم رایانه‌ای)". *دانش و توسعه*. ۱۷، ۳۴ (۱۳۸۹): ۱۶۹ - ۱۹۲.
- چیت‌سازیان، مرتضی، میثم عباسی لاهرودی و محمد رسایی. "مبانی جرم‌انگاری معاونت در جرایم سایبری از منظر فقه و حقوق ایران". *رسانه*. ۳، ۳۲ (۱۴۰۰): ۱۷۵ - ۱۹۲. <https://doi.org/10.22034/bmsp.2021.141428>
- حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی، و احسان سلیمی. "برهکاری و بزه‌دیدگی بومی‌های اینترنت: از علت‌شناسی تا پاسخ‌دهی در پارادایم ترمیمی". *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*. ۱، ۴۹ (۱۳۹۸): ۴۱ - ۶۳.
- حبیب‌زاده، محمدجعفر، و حامد رحمانیان. "هرزه‌نگاری در حقوق کیفری ایران". *مجله حقوقی دادگستری*. ۷۵، ۷۶ (۱۳۹۰): ۸۹ - ۱۲۱. doi: 10.22106/JLJ.2011.11070
- حدادزاده نیری، محمدرضا. "تحقیق در جرایم منافی عفت". *مجله حقوقی دادگستری*. ۷۳، ۶۷ (۱۳۸۸): ۱۱۵ - ۱۲۶. doi: 10.22106/JLJ.2009.11228
- حسن بیگی، ابراهیم. ۱۳۹۴. آسیب‌شناسی شبکه اطلاع‌رسانی شبکه جهانی وب و ارائه راهکارهای مناسب برای مقابله با تهدیدات از منظر امنیت ملی با تاکید بر جنبه‌های حقوقی و فنی. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- حیدری‌نژاد، نصراله. "پیشگیری وضعی در جرایم سایبری از منظر حقوق کیفری ایران و جهان". *قانون یار*. ۲، ۶ (۱۳۹۷): ۲۹ - ۴۴.
- ریسمانچی، ناهید. ۱۳۹۵. مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر قربانی مزاحمت شدن (سایبری و سنتی) به عنوان منبع فشار بر روی انحراف. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم انسانی مازندران.
- زاهدی، عاطفه. ۱۳۹۴. مجموعه قوانین کاربردی حقوقی کیفری. چاپ ششم. تهران: انتشارات جنگل (جادودانه).

- سلیمی قلعه‌ئی، احسان. ۱۳۹۳. بزه‌دیدگی زنان در فضای سایبر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- سلیمی، علی، و محمد داوری. ۱۳۸۰. جامعه‌شناسی کجروی. تهران: انتشارات حوزه و دانشگاه.
- شریفی، مهرداد. ۱۳۹۳. پیشگیری از جرایم علیه امنیت در فضای مجازی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نراق.
- شیخی، مریم. ۱۳۹۰. بررسی جرایم اینترنتی مرتبط با زنان و راه‌های مقابله با آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نراق.
- صادقی، حسین، اسماعیل عباسی، و علیرضا قاسمی. "مسئولیت مدنی دولت در فضای سایبر با نگاهی به آموزه‌های اخلاق سایبری". *اخلاق در علوم و فناوری*. ۱۶، ۱ (۱۴۰۰): ۸-۱.
- صدافتی، علیرضا. ۱۳۹۲. پیشگیری فنی از جرم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه.
- صفری شالی، رضا، و جعفر هزارجریبی. "بررسی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم - مطالعه موردی زندانیان استان مرکزی". *علوم اجتماعی*. ۱۶، ۴۶ (۱۳۸۸): ۴۱-۷۴.
- علیوردی‌نیا، اکبر. "مدیریت پیشگیری از جرم در ایران". *سیاست‌های راهبردی و کلان*. ۲، ۸ (۱۳۹۳): ۳۷-۵۸.
- قدسی، زهرا، و ابوالحسن مجتهد سلیمانی. ۱۳۸۹. "جرایم رایانه‌ای علیه اخلاق و عفت در حریم خانواده به ویژه جرم قوادی و هرزه‌نگاری". *فقه و حقوق خانواده*. ۱۵، ۵۳ (۱۳۸۹): ۱۱۸-۱۳۸. doi: 10.30497/FLJ.2011.39985
- قلاتی، ایمان. ۱۳۸۹. "پیشگیری وضعی از تروریسم". پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران
- کاسب، محمد. ۱۳۹۵. مبانی فقهی و حقوقی مشروعیت فیلترینگ و قلمرو آن. سطح سه حوزه. مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.
- مارش، یان، گینور ملویله، کیت مورگان، گارت نوریس، و زئو والکینگتن. ۱۳۸۹. نظریه‌های جرم. ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی. تهران: نشر میزان.
- محمد نسل، غلامرضا. ۱۳۹۳. کلیات پیشگیری از جرم. جلد ۱. تهران: میزان
- میرخلیلی، محمود. ۱۳۸۵. پیشگیری وضعی از بزهکاری با نگاه به سیاست جنایی اسلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.

- Aghaeinezhad, Hamid. 1390. Mechanisms to prevent administrative corruption in the light of good governance. Master's thesis. Azad university. Naragh. **[In persian]**
- Akrani, Sam, & Saeideh Akrami. "Non-criminal prevention in Internet crimes" *Studies of Political Science, Law and Jurisprudence*. 4,2 (1395): 219-230. **[In persian]**
- Aliverdineya, Akbar. "Crime prevention management in Iran". *The Macro and Strategic Policies*. 2,8 (1393):37-58. **[In persian]**
- Ansari, Jalal. 1398. The criminal policy of Iran and the United States regarding the crimes of fraud and cyber theft. PhD thesis. Azad university. Saveh. **[In persian]**
- Bahremand, Hossein, Hossein koorepaz, & Ehsan Mohammad salimy. "Situational strategies to prevent cybercrimes". *Criminal Law Doctrines*. New period, 7 (1393): 147-176. **[In Persian]**
- Basatiyan, Seyed Mohammad. "Examining the silent pattern of the culture of poverty and its related factors, Case study: Delfan city, Lorestan province". *Iran's Social Problems Review*. 2,2 (1390): 7-32. **[In persian]**
- Beygi, Jamal. "Strategies to prevent violations of citizens' rights in cyberspace". *Science and Advocacy*. 1,1 (1397):39-58. **[In persian]**
- Biyabany, Gholam Hossein. "The role of media in crime prevention". *Rasaneh*. 24,3 (1392): 33-42. **[In persian]**
- Chitsazian, Morteza, Meysam Abasi Lahroodi, & Mohammad Rasaei. "The basics of criminalization of vice in cyber crimes from the perspective of Iranian jurisprudence and law". *Rasaneh*. 32,3

- (1400): 175-192. **[In persian]** <https://doi.org/10.22034/bmsp.2021.141428>
- Ghalati, Iman. 1389. State prevention of terrorism. Master's thesis. Tehran uneversity. **[In persian]**
- Ghods, Zahra, & Abolhasan mojtahed soleymany. "Computer crimes against morals and chaŝtity in the privacy of the family, especially the crime of panhandling and pornography". *Family Law and Jurisprudence*. 15,53 (1389): 118-138. **[In persian]** Doi: 10.30497/FLJ.2011.39985
- Habibzadeh, Mohammad Jafar, & Hamed Rahmanian. "Obscenity in Iran's criminal law". *The judiciary law journal*. 75,76 (1390): 89-121. **[In persian]** Doi: [10.22106/JLJ.2011.11070](https://doi.org/10.22106/JLJ.2011.11070)
- Hadadzade Nayeri, Mohammad Reza. "Research in crimes against chaŝtity". *The judiciary law journal*. 73,67 (1388): 115-126. **[In persian]** Doi: [10.22106/JLJ.2009.11228](https://doi.org/10.22106/JLJ.2009.11228)
- Haji Dehabadi, Mohammad Ali, & Ehsan Salimi. "Delinquency and victimization of Internet natives; From etiology to response in the restorative paradigm". *Criminal Law and Criminology Studies*. 49,1 (1398): 41-63. **[In persian]**
- Hasanbeygi, Ibrahim. 1394. Pathology of the information network of the World Wide Web and providing appropriate solutions to deal with threats from the perspective of national security with emphasis on legal and technical aspects. PhD thesis. Supreme National Defense University. Tehran. **[In persian]**
- Heydarinezhad, Nasrollah. "Situational prevention in cyber crimes from the perspective of Iran and the world's criminal law". *Ghanonyar Journal of Civil & Lelgal Sciences*. 2,6 (1397): 29-44. **[In persian]**
- Hindelang, M. J. Gottfredson, M. R. & Gaffalo, J. 1978. *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*. Cambridge, Ma: Allinger.
- Ibrahimi, Shahram. 1391. *Criminology of prevention*. Tehran: Mizan Pub. **[In persian]**
- Jaishankar. K. 2011. *Cyber Criminology: Exploring Internet Crimes and Criminal behavior*. Boca Raton, FL, USA: CRC Press, Taylor and Francis Group.
- Jalali Farahani, Amir Hossein. "State prevention of cyber crimes in the light of human rights standards". *Islamic Law Research*. 17,34 (1389): 169-192. **[In persian]**
- Javan Jafari, Abdolreza. "Cybercrimes and the differential approach of criminal law (with a look at the Islamic Penal Code section of computer crimes)". *Knowledge and developnt*. 17,34 (1389):169-192. **[In persian]**
- Kaseb, Mohammad. 1395. Jurisprudence and legal foundations of the legitimacy of filtering and its territory. The level of three domains. Administration Center of Qom Seminary. **[In persian]**
- Kennedy, Braga; Titan G. 2002. *New Approaches to the Strategic Prevention of Gang and Group Involved Violence*. In C. R. Huff (Ed.) *Gangs in America* (3rd Ed).
- Marsh, Ian, & et al. 1389. *Theories of crime*. Translator Hamidreza Malekmohammadi. Tehran: Mizan Pub. **[In persian]**
- Mirkhalili, Mahmood. 1385. Situational prevention of delinquency by looking at the criminal policy of Islam. Maŝter's thesis. Tehran uneversity. **[In persian]**
- Mohammad Nasl, Gholam Reza. 1393. *The general principles of crime prevention*. Tehran: Mizan. **[In persian]**
- Pourmohammd Bagher, Latifeh, & Elaheh Pourmohammad Bagher. "The role of information and communication technology in the education of academic centers". *Education Technology*. 2,4 (1387): 67-75. **[In persian]**
- Rismanchi, Nahid. 1395. Sociological study of the effect of being a victim of harassment (cyber and traditional) as a source of pressure on deviance. Maŝter's thesis. Faculty of Humanities and Social Sciences, UMZ. **[In persian]**
- Sadeghi, Hossein, Esmacel Abasi, & Ali Reza Ghasemi. "Civil responsibility of the government in the cyberspace with a look at the teachings of cyber ethics". *Ethics in Sience and Technology*. 16,1 (1400):1-8. **[In persian]**

- Safari shali, Reza, & Jafar Hezarjariby. "Investigating factors affecting the commission of crime - a case study of prisoners in Central Province". *Social sciences*. 16,46 (1388): 41-74. **[In persian]**
- Salimi Ghalehei. 1393. Victimization of women in cyber space. Master's thesis. Tehran uneversity. **[In persian]**
- Salimi, Ali, & Mohammad Davari. 1380. *Crooked sociology*. Tehran: Hawzah & Uneversity pub. **[In persian]**
- Sedaghati, Ali Reza. 1392. Technical prevention of crime. Master's thesis. Al-Mustafa International University. **[In persian]**
- Sharifi, Mehrdad. 1393. Prevention of crimes against security in cyber space. Master's thesis. Azad university. Naragh. **[In persian]**
- Sheykhi, Maryam. 1390. Examining Internet crimes related to women and ways to deal with it. Master's thesis. Azad university. Naragh. **[In persian]**
- Zahedi, Atefeh. 1394. *Collection of applicable legal/criminal laws*. Tehran: Jangal Pub. **[In persian]**

© Authors, Published by Bureau of Media Studies and Planning. This is an open-access paper distributed under the CC BY (license <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

